

آموزش خلاق کودک محور

«گام به گام تا اندیشه» آموزش فلسفه به کودکان و پرورش تفکر فلسفی

نویسنده: محبوبه اسپیدکار

جست و جو و آماده سازی:

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

پرورش تفکر فلسفی، ضرورتی است که به مطالعات میان رشته‌ای دقیق و گسترده‌ای نیاز دارد. در این مقاله پس از بیان مختصر چستی و چرایی «پرورش تفکر فلسفی در کودکان و نوجوانان» و مقایسه آن با «آموزش فلسفه به کودکان»، برخی اصول و مبانی نظری در این باره مطرح شده است. «گام‌به‌گام تا اندیشه» عنوان طرحی است که با هدف پرورش تفکر فلسفی در کودکان و نوجوانان تهیه شده و مراحل مطالعاتی و پژوهشی و اجرای آزمایشی آن حدود چهار سال در کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به طول انجامیده است. توضیح چارچوب اصلی این طرح و برخی اهداف و ویژگی‌های آن، بخش اصلی این نوشتار را تشکیل می‌دهد.

آنچه امروز «آموزش فلسفه به کودکان» نامیده می‌شود به نوعی پرورش تفکر فلسفی است. برای پرورش این تفکر در هر جامعه‌ای ملاحظات بسیاری وجود دارد که مهم‌ترین آن زمینه‌های فرهنگی و فلسفی آن جامعه قلمداد می‌شود. «گام‌به‌گام تا اندیشه» عنوان طرحی است که با هدف پرورش تفکر فلسفی در کودکان ایرانی مخاطب مراکز فرهنگی و هنری کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان پیش‌بینی شده و مراحل مطالعاتی و پژوهشی خود را پس از چهار سال پشت سر گذاشته است. در این مقاله به ویژگی‌ها و برخی مبانی و اصول نظری این طرح اشاره شده و اهداف و محتوای طرح به اختصار بیان شده است. مهم‌ترین ویژگی این طرح، تکیه بر مبانی فلسفه اسلامی و تأکید بر تفکر شهودی به عنوان یکی از حوزه‌های فلسفه اسلامی است. در این باره با بیان مراحل و روش‌های پرورش این تفکر به موضوع‌های انتخاب شده برای طرح در کارگاه‌ها اشاره شده است.

آموزش فلسفه به کودکان و پرورش تفکر فلسفی

«ذهن و تفکر» موضوعی است که در طول تاریخ روانشناسی مورد توجه بوده است. روانشناسی همان قدر که علم بررسی رفتار خوانده می‌شود، علم بررسی ساختار ذهن ۱ نیز هست. در هر دوره از تاریخ نه چندان طولانی این علم، بسته به پارادایم حاکم بر پژوهش‌ها و گرایش‌های علمی دانشمندان، تمکز بر یک یا چند جنبه از تفکر بیشتر بوده است. چنانکه تعریف و تقسیم‌بندی انواعی از تفکر با روش تعلیم و تربیت جان دیویی ۲ شکل گرفت. پیازه ۳ رشد مرحله‌ای ساختار ذهن و تفکر را مطرح کرد. روانشناسان گشتالت ۴ تفکر بینشی و تحلیلی کل‌گرا را معرفی کردند و...

در این میان تفکر خلاق ۵ یا آفریننده در سال‌های اخیر به سبب صنعتی شدن جوامع و اهمیت تولید در اقتصاد جهان بیش از سایر جنبه‌ها مورد تأکید، توجه و تمرکز قرار گرفته است. امروز خلاقیت پای از حوزه هنر و ادبیات فراتر نهاده و به زندگی روزانه مردم راه پیدا کرده است. این مبحث چند سالی است در ایران نیز مورد توجه واقع شده اما به جز حرف و بیان تئوری‌ها، در عمل جریان گسترده‌ای آن را حمایت یا هدایت نکرده است. این است که هر جا پای آموزش و تعلیم و تربیت در میان است به اهمیت و ضرورت خلاقیت نیز اشاره می‌شود اما در نهایت در اتخاذ روش‌ها یا تعیین اهداف به دلایل مختلف نتیجه خلاقانه‌ای حاصل نمی‌شود. در کنار تفکر خلاق در سال‌های اخیر، عنوان تفکر فلسفینیز به چشم می‌خورد. گرچه این موضوع با عنوان نه چندان جامع «آموزش فلسفه برای کودکان» ۶ طرح می‌شود اما در حقیقت بن‌مایه این نوع از آموزش چیزیه جز پرورش تفکر فلسفی در کودکان و نوجوانان نیست. ۷ در حال حاضر گروه‌های مختلفی در سطح جهان برنامه‌هایی با این عنوان

برای کودکان و نوجوانان اجرا می‌کنند. تاریخچه، ضرورت‌ها و اهداف چنین برنامه‌هایی تاکنون به زبان‌های مختلف و در منابع گوناگون ذکر شده است؛ اما وجود چنین برنامه‌ای در جریان آموزش و پرورش کشورهای مختلف به سبب حساسیت‌های این حوزه همواره در معرض نقد و نظرهای جدی بوده است. نگاهی اجمالی به منابع، در دوره‌های زمانی مختلف نشان می‌دهد که همین نقد و نظرها سبب شده تا برنامه‌ریزان به غنای مبانی و اصول نظری خود بپردازند و با بهره‌گیری از نظریه‌های روانشناسی و جامعه‌شناسی و فلسفی، ۸ ساختار روشن تری از نظر اهداف و روش‌های اجرا پیش روی علاقمندان و منتقدین قرار دهند.

در مجموع چهار سوال اساسی که همواره پیش روی طراحان برنامه قرار داشته است به شرح زیر است:

- اختصاص اصلاح "آموزش فلسفه به کودکان" به این برنامه با چه مبانی و اهدافی بوده است؟
- به صورت مشخص ممیزات این جنبه از تفکر (تفکر فلسفی) از نظر طراحان با سایر جنبه‌های تفکر چیست؟
- ضرورت‌های تمرکز بر این آموزش از کجا ناشی می‌شود؟
- تا چه حد می‌توان به وجود برنامه‌ای مشترک و مشابه برای آموزش فلسفه به کودکان در سراسر جهان امیدوار بود؟

از میان سؤالات فوق سؤال دوم به سبب تعیین آن، همچنان به پاسخ روشنی نرسیده است. نگاهی به آراء متیو لیپمن، ۹ رابرت فیشر، ۱ پرجسپرسن ۱۱ و سایر همکارانشان نشان می‌دهد که وجه غالب و مؤکد در این برنامه آموزشی، پرورش تفکر انتقادی است. گاهی در حاشیه، پرورش تفکر خلاق، تحلیلی و منطقی نیز جزء اهداف واقع می‌شود ۲۱

درباره ضرورت پرداختن به این جنبه‌های تفکر شرح و بسط‌های فراوان و قانع‌کننده‌ای وجود دارد؛ اما نکته اینجاست که با همه ارزشمندی این جنبه‌ها، اختصاص برنامه‌ای روشمند برای آموزش فلسفه به کودکان نیازمند وجود تعریفی دقیق‌تر از تفکر فلسفی است. چرا که در غیر این صورت شاهد اتفاق جدیدی در حوزهٔ تعلیم و تربیت نبوده‌ایم. علاوه بر این‌ها یک مسأله دیگر نیز وجود دارد و آن اینکه با ورود این برنامه به هر کشور تا چه حد می‌توان به هماهنگی اصول و اهداف، با نیازها، ضرورت‌ها و بسترهای کار در کشور میزبان مطمئن بود؟ این مسأله ناظر به ضرورت بومی‌سازی فرهنگی، مذهبی و اجتماعی این برنامه است. آنچه مسلم است اینکه همه این سؤالات به هیچ عنوان از ارزش و اهمیت این برنامه نمی‌کاهد. بلکه نشان می‌دهد که با وجود همه چالش‌ها، فرایندی پویا در جریان است که راه خود را به خوبی خواهد یافت. این جریان هم اکنون در ایران نیز گرچه نوپاست اما پویاست.

«گام‌به‌گام تا اندیشه»، طرحی برای پرورش تفکر فلسفی مخاطبین در مراکز فرهنگی و هنر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان است. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان-همانگونه که از نامش پیداست-یکی از سازمان‌های اصلی است که با هدف پرورش جنبه‌های مختلف تفکر در کودکان و نوجوانان، ۳۱ در سال ۳۴۳۱

تأسیس شده است. هم اکنون مراکز فرهنگی و هنری این سازمان با سی و دو فعالیت فرهنگی، هنری و ادبی باروش‌های مختلف به پرورش فکر و اندیشه و کشف استعداد‌های مخاطبین می‌پردازند. از حدود ۴ سال پیش، پرورش تفکر انتقادی ۴۱ به واسطه فعالیت‌هایی چون بحث آزاد، بحث کتاب و بحث فیلم ۵۱ در کنار بسیاری دیگر از فعالیت‌ها در مراکز کانون، به پرورش نسلی صاحب‌نظر، متخصص و متفکر در حوزه‌های هنر، ادبیات و فرهنگ منجر شده است. تاریخچه تجربه کار متمرکز بر این موضوع و آسیب‌شناسی بازخورد فعالیت‌ها، بهترین ابزار برای تشخیص نیاز پرداختن به پرورش تفکر فلسفی در کودکان و نوجوانان بود. در سال ۵۸۳۱ این موضوع در دستور کار کارشناسان و پژوهشگران کانون قرار گرفت.

در خلال انجام مطالعات اولیه روش‌های فعلی پرورش تفکر فلسفی که تحت عنوان (آموزش فلسفه به کودکان) از آن یاد می‌شد نیز مورد توجه قرار گرفت؛ اما تجربه پرورش تفکر انتقادی در مخاطبین و ضرورت‌ها و نیازهایی که هم اکنون بررسی‌ها در حیطه پرورش فکری کودکان و نوجوانان نشان می‌داد چیزی فراتر از پرورش تفکر انتقادی، خلاق یا تحلیلی بود. ۶۱ حدود دو سال مراحل مطالعاتی و پژوهشی کار به طول انجامید و در نهایت طرح "گام‌به‌گام تا اندیشه" با هدف پرورش تفکر فلسفی آماده ورود به گردش کاری مراکز فرهنگی هنری شد. در یک دوره آزمایشی، طرح در چهار مرکز فرهنگی و هنری به اجرا درآمد و هشت گروه سنی در دو جنسیت دختر و پسر به صورت مجزا، در چهار منطقه شهر تهران در این برنامه پژوهشی شرکت کردند.

در خلال کار، حدود یک سال پژوهش‌های حین اجرا و ارزشیابی طرح توسط گروه مجزایی از پژوهشگران انجام شد و در شهریورماه نتایج آزمون‌ها و ارزیابی پژوهشگران اعلام شد. با آگاهی از موفقیت نسبی طرح در دستیابی به اهداف در گروه‌های سنی مختلف، مجدداً طرح به مدت یک سال بازنویسی شد و براساس یافته‌های پژوهشگران تغییراتی در آن صورت گرفت. ۷۱ به این ترتیب مصوب شد که از مهرماه سال جاری، ضمن اعلام رسمی برگزاری برنامه، این طرح در بیست مرکز فرهنگی هنری شهر تهران و ده مرکز فرهنگی هنری در سایر مراکز استان‌های کشور به اجرا درآید.

این طرح در اصول، مبانی و روش‌های اجرا، وجوه تشابه و افتراق زیادی با آنچه امروز برنامه "آموزش فلسفه به کودکان" خوانده می‌شود دارد. از تشابهات آن می‌توان به یکی بودن اهداف تعیین شده در بخش مهارت‌های کلامی و مشارکت در مباحث گروهی-که خود ضامن اهداف فرعی زیادی هستند- اشاره کرد و از وجوه افتراق اصلی آن می‌توان به تمرکز بر وجه غالب تفکر شهودی ۸۱ و نحوه ارزش‌سنجی و معرفت‌شناسی ۹۱ با توجه به فلسفه اسلامی در این طرح و تمرکز بر وجه غالب تفکر انتقادی و نحوه ارزش‌سنجی و معرفت‌شناسی با توجه به فلسفه اجتماعی غرب در برنامه آموزش فلسفه به کودکان اشاره کرد.

مبانی و روش‌های اجرایی طرح ۲ و اصول روانشناسی و فلسفی آن

روشن است که هر برنامه‌ای با این رویکرد مستلزم وجود بررسی‌ها و مطالعات میان‌رشته‌ای است. در این موضوع با سه واژه کلیدی مواجهیم. ورود به مبحث آموزش و پرورش، جهت را خصوصاً متوجه روانشناسی یادگیری و پرورشی می‌کند. جریان رشد ساختار ذهن و شکل‌گیری تفکر در انسان از دیدگاه روانشناسان در مکاتب مختلف

متفاوت است؛ اما اصل مقدم دانستن افکار و اندیشه بر رفتار انسان ناگزیر پرورش تفکر فلسفی را در حوزه روانشناسی شناخت‌گرا قرار می‌دهد. به این ترتیب در این طرح آراء روانشناسان شناخت‌گرا در حوزه یادگیری به عنوان مبنای اصلی اتخاذ روش‌های اجرای فعالیت‌ها و انتخاب نحوه انتقال مفاهیم و درونی کردن آن‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. از میان این صاحب‌نظران، نظریات پیاز، ویگوتسکی، ۱۲ برونر، ۲۲ ورنر ۳۲ و گشتالتیون مستقیماً مبنای کار واقع شده‌اند که نوع این استفاده، طبیعتاً بسته به موضوع، متفاوت بوده است. موضوع تفکر نیز به نوبه خود می‌بایست هم در حوزه کار روانشناسان جستجو شود هم در حوزه مار فلاسفه. در این طرح در اتخاذ روش پرورش اندیشه از نظریات روانشناسی بهره‌گیری شده است. برای موضوع فلسفه در انتخاب محتوای اندیشه و مراحل دستیابی به تفکر فلسفی، آراء فلاسفه به خصوص فلسفه اسلامی مبنا قرار گرفته است.

اهداف کلی طرح: پرورش روح فلسفی ۴۲ در کودکان و نوجوانان

در حقیقت وجه ممیز اصلی فلاسفه با سایر انسان‌ها و حتی سایر دانشمندان در همین موضوع است. اینکه برخی از اندیشمندان کودکان را فیلسوفانی کوچک می‌دانند ۵۲ و برخی دیگر معتقدند تنها کودکان معنای حرف‌های فیلسوفانه را درک می‌کنند ۶۲ به سبب وجود همین روح فلسفی است. البته مفهوم روح فلسفی در کودکان و فلاسفه باهم یکی نیست ۷۲ اما در مجموع می‌توان گفت روح فلسفی شاخصه‌هایی دارد که اهم آنها به شرح زیر است:

حس حیرت

نگاه فیلسوف به جهان و پدیده‌های طبیعی و مصنوع آن عاری از روزمرگی و بی‌تفاوتی است. بررسی آراء اندیشمندان فلسفه نشان می‌دهد، سؤالات اولیه‌ای که آن‌ها را به تفکر تحلیل و استنتاج واداشته است در نگاه اول همان مسائلی است که در برهه‌های مختلف زندگی ممکن است پیش روی هر انسان دیگری قرار بگیرد؛ اما به واسطه نبود حس حیرت به دست فراموشی سپرده شود. این ویژگی روح فلسفی، در روح خلاق نیز وجود دارد. حس حیرت را می‌توان یکی از وجوه مشترک تفکر خلاق و تفکر فلسفی دانست. ۸۲ در برنامه پرورش تفکر فلسفی، آشنایی با نظریات و یافته‌های ورنر درباره تفکر شهودی و سیر آن در کودکان ضروری به نظر می‌رسد. اهمیت این مطلب آنجا نمایان می‌شود که بدانیم با شروع سن تفکر منطقی (حدوداً شش و هفت سالگی) از قدرت تفکر شهودی کاسته می‌شود و با بهره‌گیری از قدرت استنتاج منطقی حس حیرت در کودکان فروکش می‌کند. این روند با روش‌های آموزشی در دوران دبستان به حد اکثر خود می‌رسد. یکی از مهم‌ترین رویکردهای این طرح در گروه سنی پیش از دبستان حفظ و جهت‌گیری این حس است. باید گفت فلاسفه و افراد خلاق کسانی هستند که تفکر شهودی خود را در کودکی خود به جای نگذاشته‌اند.

این اصطلاح اشاره به تمرکز فیلسوف بر چیستی و چرایی ماهیت اشیا و پدیده‌ها دارد. این چیستی و چرایی‌گرایی نیز وجه مشترک کودکان و فلاسفه شمرده می‌شود. البته روش دستیابی به پاسخ‌ها و نوع

نتیجه‌گیری کودکان و فلاسفه باهم کاملاً تفاوت دارد. برای کنجکاوی فلسفی نیز در روانشناسی رشد مراحل مشخص شده است. ۹۲ یکی از اهداف این طرح حفظ و تقویت این ویژگی است که با شروع تفکر منطقی در حدود ۷ سالگی و ورود به دوره تفکر انتزاعی در حدود ۲۱ سالگی می‌تواند جهت‌گیری‌های اصلی خود را پیدا کند.

تردید منطقی

یکی از ویژگی‌های سن بلوغ در آدمی، پیدایش تردید نسبت به پدیده‌ها، وقایع، امور، ارزش‌ها و اصول اجتماعی است. در واقع این تردید پایه گزار شخصیت و زیربنای جهان‌بینی افراد را در آینده تشکیل می‌دهد. وجه تمایز فیلسوف با افراد دیگر در منطقی بودن این تردیدهاست. تردید فیلسوف با انکار واقعیات و محسوسات تفاوت دارد. نتیجه این تردید منطقی در فلاسفه، دوری از جزم‌اندیشی و یا پذیرش بی‌چون و چرای هر ایده و نظری است. فیلسوف این ویژگی را نه تنها در بررسی مسائل فلسفی بلکه در برخورد با امور عادی و قضاوت‌های خود نشان می‌دهد. در طرح "گام به گام تا اندیشه" در گروه سنی نوجوان تمرین‌هایی برای منطقی کردن تردیدها پیش‌بینی شده است.

دید وسیع، سعه صدر، وحدت شخصیت و طرفداری از ارزش‌های انسانی این چهار خصوصیت را از دیگر ویژگی‌های روح فلسفی دانسته‌اند که در این طرح با تمرین‌های مختلف به تقویت آن‌ها توجه شده است.

تمرین روش‌های فلسفی در تفکر و خردورزی

روش شهودی ۳

مهم‌ترین روش در این طرح محسوب می‌شود. فلسفه شرق، به خصوص فلسفه اسلامی با اشراق سهروردی، ملا صدرا و سایر فلاسفه این مکتب فکری، روشی ارزشمند برای خردورزی به جهان فلسفه هدیه کرده است. این روش با روح و فرهنگ دینی فرزندان ما نیز سازگاری بسیاری دارد. وجود این زیربنای فکری در کهن‌الگوی فکری جامعه ۱۳ راه را برای آموزش تفکر فلسفی از لحاظ کمیت و کیفیت هموارتر می‌کند. در همه گروه‌های سنی مخاطب این طرح، رویکرد عمده فعالیت‌ها بازگشت به فطرت و تلاش برای دستیابی به منابع اصلی علم در نهاد آدمی برای رسیدن به پاسخ سؤالات است. به همین منظور حد اقل رجوع به منابع مطالعاتی برای شرکت در فعالیت‌ها پیش‌بینی شده است. ۲۳

شناخت و رعایت اصول بحث و مناظره و تمرین برای بازسازی و ترمیم اندیشه‌های خود از طریق درک و دریافت تفکرات دیگران، یکی از اهداف مهم است. این روشی است که اغلب فلاسفه به کار می‌گیرند. موضوع بحث‌ها داستان، فیلم، کتاب یا حتی موضوع‌های آزادی هستند که گرداننده بحث غیر مستقیم و با ظرافت آن‌ها را به چالشی برای بحث و گفتگو تبدیل می‌کند. این روش در برنامه طرح در گروه سنی نوجوان کاربرد بیشتری دارد.

روش قیاسی ۳۳

یادگیری روش استنتاج منطقی به شیوه‌های غیر مستقیم در نحوه قضاوت مخاطبین مؤثر خواهد بود. اصولاً منطق و تفکر منطقی همراه پایاپای تفکر فلسفی است. این روش در همه مراحل از بیان پرسش تا نتیجه‌گیری مورد نیاز خواهد بود. روش قیاس بسته به گروه سنی و نوع استنتاج ذهنی بچه‌ها به کرات به کار برده می‌شود.

شکل‌گیری مراحل تفکر فلسفی در ساختار ذهن مخاطبین

یک فیلسوف در روند فعالیت‌های فکری خود مراحل مختلفی را پشت سر می‌گذارد که تمرین آن‌ها در شکل‌گیری نوع تفکر از طرفی (به تصویر صفحه مراجعه شود) و عمق و وسعت بخشیدن به افکار از سویی دیگر مؤثر است. در برنامه رایج "آموزش فلسفه به کودکان" چهار مرحله مهم تفکر به این نحو قابل تقسیم‌بندی است: تجزیه/تحلیل/ترکیب/انتقاد

طبیعی است که به سبب پیچیدگی فرایند تفکر، این مراحل به شکل مجزا قابل تفکیک نیستند و ترتیب این مراحل نیز بسته به شرایط ممکن است متفاوت باشد. تقسیم‌بندی‌های دیگری نیز در این زمینه وجود دارد. توجه شود که همه این مراحل با فرض وجود مسأله یا موضوع از پیش تعیین شده تحقق پیدا می‌کنند. مفهوم تفکر انتقادی خواه ناخواه مبتنی بر قضاوت و ارزش‌گزاری است. در طرح "گام به گام تا اندیشه" که مهارت‌های تفکر انتقادی یکی از اجزاء تفکر فلسفی در آن محسوب می‌شود، مهم‌ترین گام طرح موضوع یا مسأله فلسفی تلقی می‌شود. ۴۳

تفکر فلسفی و تربیت اجتماعی

از آنجا که یکی از اصول مهم در تربیت، آماده ساختن فرد برای زندگی در جامعه خود و ایجاد ارتباط سالم و مؤثر با ارکان همان جامعه است، در جریان پرورش فکر نیز همین اصل می‌بایست به کارگیری شود. در جوامعی که دموکراسی به عنوان فلسفه اجتماعی پذیرفته شده است و تمامی جهت‌گیری‌های اجتماعی و فرهنگی و تعلیمی و تربیتی بر این اساس تعیین می‌شود، بدیهی است که داشتن تفکر انتقادی یعنی داشتن تفکر فلسفی. به عبارتی در جوامع آمریکایی و اروپایی، عمل اصلی فلسفه حاکم، انتقاد یا ارزیابی افکار و عقاید است. در روش انتقادی، ارزش‌ها و ایده‌آل‌های اجتماعی نیز مورد انتقاد واقع می‌شوند. تأکید اصلی طراحان برنامه "آموزش فلسفه

به کودکان" بر پرورش تفکر انتقادی ناشی از همین اصل است. گرچه درباره پرورش صرف این نوع از تفکر حتی در جوامع غربی نیز نقد و نظریه‌های قابل تأملی وجود دارد. ۵۳

با توجه به فلسفه حاکم بر اجتماع ما، در این طرح، مخاطبان به تمرین پرسشگری درباره مسائل و قوانین کلی حاکم بر جهان هستی پرداخته و معرفت‌شناسی و تفکر درباره نقش و جایگاه انسان در جهان هستی و سایر سؤالات اساسی فلسفه محور اصلی کار در گروه سنی نوجوان واقع می‌شود. به این ترتیب با درک عمیق از چرایی زندگی با چگونگی آن برخورد صحیح‌تری خواهند داشت. ۶۳ با این وصف هدف اولیه طرح، ایجاد بینش و نگرش کلی نسبت به جهان هستی و قوانین آن است و در ادامه با تجزیه ترکیب و سایر مراحل یافتن راهکارها و پاسخ‌های مناسب برای برقراری ارتباط مناسب و مؤثر با جهان و پدیده‌هایش. این روش اساساً منطبق با روشی است که در قرآن مجید برای فهم جهان توصیه شده است. سیر در آفاق و انفس، دقت در جهان هستی و پدیده‌هایش، تشویق به تفکر و تدبر و برتری بخشیدن به آگاهان همگی در جریان دستورهای انسان‌ساز قرآن وجود دارد. علاوه بر این در سیر فلسفی و حکمت بزرگان فلسفه و عرفای اسلامی نیز مشترکاتی وجود دارد که می‌تواند به پرورش تفکر فلسفی در کودکان و نوجوانان ایرانی منجر شود؛ مثلاً در سخنان ایشان به کرات دیده می‌شود که آغاز کندوکاو فلسفی یا سلوک با ناامیدی از حواس ظاهری در درک واقعی جهان حاصل شده و غرور و وابستگی به دریافت‌های ظاهری مهم‌ترین مانع در راه دستیابی به حقایق تلقی شده است.

گام به گام تا اندیشه و علوم طبیعی

یکی از راه‌های مهم در پرورش تفکر فلسفی تقویت هوش هستی‌گرایانه ۷۳ است. علم فیزیک همواره ارتباط عمیقی با فلسفه و الهیات داشته و دارد. در کتاب فیزیک، فلسفه و الهیات شاهد ارتباط عمیق فکری دانشمندان این سه علم هستیم. نگاه کل‌گرا به جهان هستی و درک قوانینی که بر آن و نیروهای موجود در آن حاکم است، به درک هستی کمک بسیاری می‌کند. بخشی از فعالیت‌های این طرح به بحث درباره قوانین علمی در فیزیک اختصاص می‌یابد. در گروه سنی نوجوان موضوع‌های پیشنهادی جنبه انتزاعی داشته و با یک تمثیل علمی یا حتی یک آزمایش علمی ساده مخاطبان بدون هدایت مستقیم مربیان، از طریق بحث و گفتگو به استنتاج‌های منطقی دست می‌یابند.

هسته موضوع‌های و مفاهیم انتخاب شده برای بحث به شرح زیر است: نقش حواس در ادراک جهان/درک محدودیت حواس/آشنایی با خطای حواس برای درک بیشتر محدودیت‌های آن/نظم و جایگاه آن در جهان/تناسب و نسبت/نقص، تمامیت و کمال/علیت/خودشناسی/تقارن و تعادل/کشف روابط و تجزیه و تحلیل/چرخه حیات/دقت و توجه به شگفتی‌های طبیعت با تأکید بر زندگی چند حیوان یا گیاه/آزمون و خطا/تفاوت‌های داستان علمی و داستان علمی، تخیلی/تفاوت تخیل و دروغ/عدد/نیست و هست/مفاهیم تمثیل، نماد و تشبیه/بیان مشترک/زبان/سکوت و صدا/نور و تاریکی/عمل و عکس‌العمل/علت و معلول/خطا و اشتباه. در انتخاب روش فعالیت و مدت زمان اجرای آن بسته به گروه سنی مخاطب تغییراتی پیش‌بینی شده است. لازم به یادآوری است این طرح در گروه سنی پیش‌دبستانی تنها هدف تقویت تفکر منطقی و حفظ تفکر شهودی را

دنبال می‌کند و قالب فعالیت‌ها در اغلب جلسات بازی و سرگرمی پیش بینی شده است. بدیهی است این طرح و سایر برنامه‌های آموزشی با این موضوع در کشور ما نوپا هستند و هر حرکت نوپایی نیازمند ارزشیابی، بازنگری و همگامی با جریان‌های علمی همسو است.

*طراح و مولف طرح "گام‌به‌گام تا اندیشه" در مراکز فرهنگی و هنری کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، کارشناس کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

پی‌نوشت‌ها:

(1) علم روانشناسی از ابتدای پیدایش تحت تاثیر دو نگرش فلسفی قرار داشته است. یکی آنکه فعالیت‌های انسانی را تحت تاثیر ذهن و اندیشه‌های فطری می‌داند که متکی به فلسفه افلاطون است و دیگری آنکه فعالیت‌های انسان را تحت تاثیر تجربه می‌داند و به آراء ارسطو برمی‌گردد. این نگرش‌ها در طول زمان گرایش روانشناسان شناخت‌گرا و روانشناسان رفتارگرا را از هم مجزا کرده‌اند. گرچه روانشناسی نوین را علم مطالعه رفتار می‌خوانند، اما مطالعات و نظریات روانشناسان شناخت‌گرا همچنان تاکید بر بررسی ساختار ذهن و عملکرد مغز دارد.

(2) John Dewey . (3) Jean Piaget . (4) Gestalt . (5) creative thought

(7) philosophy for children.

(8) در آموزش فلسفه به معنای رسمی آن توقع بر این است که یادگیرنده، ضمن آشنایی با تاریخ فلسفه و مبانی آن، با آراء فلسفی نیز آشنا شود. در این برنامه هیچ‌کدام از این‌ها هدف برنامه نیست و کودکان با کندوکاو فلسفی و روش تفکر فلسفی آشنا می‌شوند.

(9) مبحث آموزش فلسفه به کودکان نیازمند مطالعات میان‌رشته‌ای است و تنها با اتکا به دانش فلسفی نمی‌توان نسبت به آن اقدام کرد.

(10) Matthew Lipman . (11) Robert Fisher . (12) Per Jesperpersen

(13) اهداف تعیین شده برای این برنامه به حوزه‌های مختلفی تقسیم می‌شوند که این حوزه‌ها هر یک به جنبه‌های مختلف تفکر مربوط می‌شود.

(14) برگرفته از اساسنامه کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

(15) critical thinking.

(17) فعالیت‌های یاد شده در اهداف و روش‌های اجرا شباهت‌های زیادی به فعالیت‌های برنامه آموزش فلسفه به کودکان دارد. به خصوص در اهداف حیطة عاطفی و اجتماعی. تاکید بر پرورش تفکر انتقادی تحلیل‌گر به همراه مهارت‌های مشارکت در بحث گروهی در هر دو گروه وجود دارد.

(17) رجوع شود به مقاله فلسفه کودک، چرایی، چیستی و چگونگی. تالیف

17 نگارنده، نشریه فانوس، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

(18) این تغییرات بیشتر ناظر به روش‌های اجرا در بعضی جلسات بوده و در محتوا تغییری صورت نگرفت.

(19) intuitive thinking . (20) epistemology.

(21) برگرفته از کتابک اصول، مبانی و روش‌های اجرایی طرح گام‌به‌گام تا اندیشه.

(22) Lev Semenovich Vygotsky . (23) Jerome s. beruner . (24) H. werner.

(25) برخی در این باره به اصطلاح ذهن فلسفی اشاره می‌کنند.

(26) پیازه نیز رفتار کودکان را در مواجهه با پدیده‌های اطراف همانند فیلسوفی می‌داند که به کشف حقیقت دست می‌زند.

(27) تارکوفسکی کارگردان بزرگ فلسفی می‌گوید: تنها کودکان رازهای نهان فیلم مرا درک می‌کنند.

(28) این تشابه از منظر زاویه نگاه به پدیده‌هاست و نه نوع نتیجه‌گیری

(29) جرقه آغازین جریان تفکر در خلاقیت و فلسفه احساس شگفت‌زدگی در برابر پدیده‌هایی است که از نگاه سایرین پنهان می‌ماند اما تفکر خلاق را در زمره تفکرهای واگرا و تفکر فلسفی را همگرا می‌توان تلقی می‌کنند.

(30) این کنجکاوی همزاد هوش و ادراک فیزیونومی است و در جریان رشد انسان همان مراحل را پشت سر می‌گذارد.

(31)-Intuitive method.

(32) کارل گوستاو یونگ در نظریه روانشناسی آرکی تایپی خود، در زمینه تجربه و تسریع یادگیری، وجود تجربه‌های تکرار شده در کهن الگوهای هر قوم را موثر می‌داند. این موضوع را می‌توان نوعی استعداد ارثی برای یادگیری قلمداد کرد.

(33) پیازه می‌گوید: هرگز چیزی را نخوانده‌ام مگر آنکه قبلا راجع به آن فکر کرده باشم. ارنست دیمنه اندیشمند

حوزه تفکر نیز یکی موانع اصلی تفکر را بستگی ذهن با اطلاعات قبل از تفکر می‌داند.

(34) analogical method.

(35) ادوارد دبونو، نویسنده کتاب «به کودکان روش فکر کردن بیاموزیم»، تفکر انتقادی را «تفکر واکنشی» می‌داند به این معنا که ابتدا باید توسط ذهنی پویا و خلاق، ایده یا مسئله‌ای طرح شود (کنش اولیه) تا ذهن منتقد به قضاوت و واکنش نسبت به آن اقدام کند. این تعریف با مفهوم سنتی نقد در فرهنگ ما نیز که تشخیص سره از ناسره است مناسبت دارد.

(36) ادوارد دبونو در این باره معتقد است که فرهنگ غرب بر تفکر انتقادی تاکید زیادی دارد. این عادت تا اندازه‌ای مرهون عادت‌های یونان قدیم نسبت به تفکر است که در رنسانس تجدید حیات شد. در تفکر انتقادی خودبینی خطرناکی می‌تواند بروز پیدا کند و بهترین مغزها در این دام گرفتار شوند که این نوع تفکر کافی است. در این باره ارنست دیمنه در کتاب هنر فکر کردن به دام‌هایی که دچار منتقدین می‌شود می‌پردازد و مک پک قویا با پرورش تک‌بعدی این نوع از تفکر مخالف است.

(37) نیچه معتقد است: کسی که چرایی زندگی را یافته باشد با هر چگونگی خواهد ساخت. گاردنر در تقسیم انواع هوش به غیر از هوش‌های هشتگانه به دو نوع دیگر اشاره می‌کند که یکی از آن‌ها هوش هستی‌گرایانه است (intelligence). (intelligences). نشانه‌های این هوش همان‌هایی است که در یک متفکر فلسفی می‌بینیم.

کتابنامه:

- سیف، علی اکبر. روانشناسی پرورشی نوین. ۸۸۳۱. نشر دوران.
- متیو اچ. السون / بی. آر. هرگنهان. نظریه‌های یادگیری. ۸۸۳۱. مترج علیاکبر سیف. نشر دوران.
- شریعتمداری، علی. اصول و فلسفهٔ تعلیم و تربیت. ۴۶۳۱. امیر کبیر.
- کریمی، عبد العظیم. کودکی باز یافته. ۱۸۳۱. انتشارات عابد.
- آ. آر. لوریا و اف. یا. یودوویچ. زبان و ذهن کودک. ۶۳۱. ترجمه بهروز عزب دفتری. تبریز.
- دیمنه، ارنست. هنر فکر کردن. ۹۷۳۱. مترجم محمد رفیعی مهر آبادی. نشر خجسته.
- فدایی، فرید. یونگ و روانشناسی تحلیلی او. ۱۸۳۱. نشر دانژه.
- فیزیک فلسفه و الهیات. ترجمه دکتر همایون همتی. ۴۸۳۱. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- فصلنامه فرهنگ. ویژه فلسفه به کودکان. سال ۲۲ شماره ۱ بهار ۸۸.

منبع: مجله اطلاعات حکمت و معرفت، سال پنجم، خرداد ۱۳۸۹، شماره ۳

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان، نهادی غیردولتی و ناسودبر است. این نهاد در سال ۱۳۷۹ از سوی پژوهشگرانی که در حوزه ادبیات کودکان فعال بودند، پایه گذاشته شد و اکنون با بیش از ده سال پیشینه از فعالیت های گسترده، در سطح ملی و بین المللی به کار خود ادامه می دهد.

دفتر این مؤسسه در تهران است و شیوه همکاری با این نهاد به دو شکل کار رسمی و داوطلبانه است. مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان هزینه های سازمانی خود را از راه کمک های مردمی و اجرای پروژه های فرهنگی و انتشاراتی به دست می آورد. چنانچه مؤسسه درآمدی داشته باشد، این درآمد را در راه گسترش هدف های خود هزینه می کند.

پیوندگاه:

koodaki.org	مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان	کودکی
iranak.org	ایران کودکی	ایرانک
ketabak.org	پنجره ای به جهان خواندن	کتابک
amoozak.org	آموزش خلاق کودک محور	آموزک
khanak.org	با من بخوان	خوانک
rootak.org	پایگاه ارتباط فرهنگی کودک و نوجوان	روتک
dabire.org	درست بیاموز، تا درست بنویسی	دبیره
koodakar.org	سندوق آموزش و توانمند سازی کودکان کار و محروم	
hodhod.com	گزید هترین کتاب های کودک و نوجوان	کتاب هدهد